

УДК 371(430)

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ У СФЕРІ ІНШОМОВНОЇ ОСВІТИ ФРН

Гаманюк В.А.

У статті досліджуються питання державного регулювання у системі іншомовної освіти ФРН, простежуються історичні аспекти підпорядкування навчання іноземних мов державним органам та розглядаються поняття і документи, що виконують функції інструментів державного регулювання.

Ключові слова: іншомовна освіта, державне регулювання, навчальний план, рамкова програма, порядок введення іноземних мов.

В статье исследуются вопросы государственного регулирования в системе иноязычного образования ФРГ, прослеживается процесс формирования органов осуществления регуляторной политики государства в сфере обучения иностранным языкам и рассматриваются понятия и документы, выступающие ее инструментами.

Ключевые слова: иноязычное образование, государственное регулирование, учебный план, рамочная программа, порядок введения иностранных языков.

The article deals with the question of state regulation in the system of foreign language education in Germany, explores historical aspects of state regulation in teaching foreign languages and examines the concepts and documents that serve as tools of state regulation.

Key words: foreign language education, state regulation, curriculum, frame program, foreign language learning plan.

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Стан та стратегія розвитку системи освіти будь-якої країни залежать насамперед від того, наскільки керованою вона є з боку держави. У Німеччині, на відміну від значної кількості європейських країн, система освіти знаходиться, як і більшість питань культурного розвитку, у компетенції земель, тож уніфікованих, єдиних для всіх вимог щодо організації, змісту освіти, форм та методів навчання немає. З одного боку, це ускладнює освітній процес, але з іншого – відкриває ширші перспективи для впровадження інновативних технологій навчання та перманентного оновлення змісту освіти. І все ж існують ключові питання, котрі, незважаючи на автономію освіти Німеччини, залишаються у сфері впливу федеральних освітніх структур. Створення загальноєвропейського освітнього простору поставило перед системою іншомовної освіти ФРН питання приведення у відповідність до вимог документів, на яких ґрунтується іншомовна підготовка у сфері шкільної і вищої освіти, а також системи підвищення кваліфікації.

Аналіз останніх досліджень. Регуляторна політика держави у справі іншомовної підготовки громадян завжди була у центрі уваги дослідників. Це стосується насамперед фахівців державного сектору управління освітою, а також німецьких

педагогів, котрі наполягали на уніфікації вимог до іншомовної підготовки як на рівні шкільної освіти, так і на рівні системи освіти дорослих. Ключові питання було розглянуто у працях І.Кріст (I.Christ), Г.-Ю.Крумма (H.-J.Krumm), Р.Бауша (R.Bausch) та інших. У вітчизняному науковому просторі, на наш погляд, ці питання залишалися поза увагою, а дослідження проводилися переважно у напрямку виявлення методологічних та методичних засад навчання іноземних мов, хоча саме новації у сфері організації та контролю у цій сфері залишаються ключовими факторами впливу як на рівень, так і на якість іншомовної підготовки.

Мета статті – вивчити основні механізми та інструменти впливу на організацію іншомовного навчання у Німеччині у контексті його історичного розвитку, виявити спільності та розбіжності у документах, що регулюють процес навчання іноземних мов та визначають його зміст сьогодні, а також окреслити ті сфери іншомовної освіти, які потребують посилення впливу держави в умовах загальноєвропейського освітнього простору.

Виклад основного матеріалу дослідження.

З моменту появи системи інституційної іншомовної освіти навчальний процес перебуває під контролем держави та регулюється нею. У ст.7 Конституції Федеративної Республіки Німеччини записано: "Вся

система освіти знаходиться під наглядом держави". Держава організовує систему освіти через закони, дозволи та розпорядження. Вона встановлює шкільний вік, термін навчання, структуру системи освіти, внутрішню структуру шкіл, перелік шкільних дисциплін, документів та екзаменів, питання підготовки педагогічних кадрів, мету, зміст та методи навчання. Навчання іноземних мов у позашкільних закладах та у системі освіти дорослих лише частково підпорядковується рішенням на державному рівні, а такі регуляторні акти, як навчальні плани та основні положення, для цієї категорії устанав іншомовної підготовки не розробляються.

Вплив держави на систему освіти взагалі та іншомовної освіти зокрема не був однаково інтенсивним і змінювався протягом історії становлення і розвитку державного ладу. Так, у епоху середньовіччя навчання перебувало у компетенції церков, а після Реформації стало справою громади та князів, що опікувалися населенням на їх землях. Наприкінці XVIII – поч. XIX ст. шкільна освіта значною мірою підпорядковувалася державі або знаходилася під її наглядом. Такий підхід виник через розуміння функцій та політики держави в епоху Просвітництва. Перші державні органи освіти, які здійснювали нагляд за школами та скеровували їх роботу, були засновані саме в цей час, а першими кроками на шляху до державного управління освітою стали визначення обов'язкового шкільного віку та прийняття перших документів, що регулювали організацію навчання у школах.

Що стосується навчання іноземної мови, то ця сфера залишалася до XIX ст. справою приватних вчителів, і лише у середині століття сучасні іноземні мови потроху стали вноситися до навчальних планів шкіл. Спочатку це були реальні школи, а згодом і гімназії. У народних школах іноземна мова як предмет була скоріше винятком, аніж правилом, а для загального вивчення у всіх типах шкіл Німеччини вона була запропонована лише у др. пол. XX ст.

Державне регулювання навчання іноземних мов у школах впроваджено у Німеччині з того часу, як ця справа була передана у суспільні руки. Перші документи датуються XVIII ст., і відтоді їх кількість постійно зростає. Державне регулювання стосується визначення переліку обов'язкових для вивчення шкільних предметів та забезпечує стабільність, наступність і якість їх викладання. Це стосується й іноземних мов. На підставі державних регуляторних актів іноземні мови як предмет у школах певного типу пропонуються, а в школах іншого – ні. Окремі іноземні мови обрані як предмети шкільного курсу, а інші взагалі вилучені з іншомовної пропозиції. Послідовність введення іноземних мов на певних етапах шкільної освіти теж регулюється розпорядженнями центральних органів влади і, таким чином, встановлюється їх статус у межах усього комплексу навчальних дисциплін, тобто: кількість годин, місце у структурі екзаменів, можливості щодо подальшого вивчення. У рамкових програмах та навчальних планах містяться також положення про зміст та методи навчання.

Держава розробляє також і стандарти для розвитку та забезпечення якості навчання. З цією ж метою регулюється також і система освіти

педагогічних кадрів, що має забезпечити однакові стандарти освіти для навчальних закладів відповідного рівня та у подальшому опосередковано позначитися на якості занять у системі шкільної освіти.

Державне регулювання навчання іноземних мов завжди позначалося на загальній системі освіти та, з іншого боку, здійснювало певний вплив на розвиток науки, на економіку та ринок праці, на приватне життя громадян. Документи про освіту мають значення не тільки для вищих навчальних закладів, але й для роботодавців. Нові вимоги до працівників у різних сферах вимагають внесення відповідних змін і до загальнодержавної стратегії розвитку освіти взагалі та іншомовної зокрема. Так, недоліки у шкільній освіті спонукають уже дорослих надолужувати втрачене, що спричиняє появу нових закладів освіти з іншомовним компонентом – вищих шкіл (Hochschule), народних вищих шкіл (Volkshochschule), приватних мовних шкіл (private Sprachschule), закордонних культурних центрів (ausländische Kulturinstitute), організацій із забезпечення мовних обмінів (Sprachreiseveranstalter) тощо.

Правила та норми підготовки вчителів опосередковано визначають і витрати на навчання. Якість освіти вчителя позначається на його шансах отримати престижну роботу у закладі відповідного типу. Тож заходи держави щодо урегулювання навчання іноземних мов має суттєве значення не тільки з точки зору освітньої політики, але й з економічної точки зору.

I.Хрїст серед наважливіших інструментів регуляторної політики держави щодо навчання іноземних мов називає такі:

- визначення пропонованих для вивчення іноземних мов, сітка годин, послідовність введення мов у межах шкільного курсу навчання, тривалість навчання першої, другої, третьої іноземної мови;
- рамкові програми, навчальні плани, списки обов'язкової для вивчення літератури;
- контроль допуску підручників та навчальних посібників до застосування у навчальному процесі;
- правила прийому екзаменів та визначення змісту контрольної документації від класної, контрольної, домашньої роботи до випускних іспитів для отримання документа про повну середню освіту (Abitur) та сертифікатів про рівень знань мови;
- правила підготовки педагогічних кадрів для викладання іноземних мов на різних рівнях шкільної освіти та у різних навчальних закладах;
- урегулювання питання про визнання дипломів викладачів, що навчалися у закордонних університетах [1, с. 73].

Загалом поняття та документи, що регулюють відносини у системі шкільної та вищої освіти у різних країнах, які розглядаються як інструменти державного регулювання, виявляють багато спільностей. Але є й відмінності. Тож, на наш погляд, доцільно розглянути деякі з них.

Рамкові вимоги, рекомендації, нормативи (Richtlinien, Rahmenrichtlinien) – державні нормативні акти щодо викладання іноземних мов у школах. У фаховому лексиконі за редакцією Г.Барковскі та Г.-Ю.Крумма подається таке визначення цього

документа: “Рамкові нормативи містять опис змісту, методів та цілей навчання. Поняття “навчальний план” є застарілим і використовується або як синонімом до поняття “Richtlinien”, або як назва документа, який конкретизує загальні нормативи щодо навчання іноземних мов для окремих шкіл” [3, с. 275]. Еквівалент цьому поняттю в українській системі освіти дібрати важко, тому що багато в чому це поняття розкривається через поняття “рамкова програма” та “навчальний план”. Розроблені з огляду на імплементацію освітніх стандартів типові навчальні плани мають містити опис того змісту навчання, котрий може або має бути перевірений. Тож, на думку авторів, рамкові нормативи й типові навчальні плани є інструментами освітньої політики та політики щодо іншомовного навчання шкіл і дають уявлення про її конкретні, цілі навчання, що змінюються з часом [3, с. 275].

Рамкова програма (Curriculum) – термін, що використовувався ще у XVII ст. для визначення навчального курсу. Був введений у 1967 р. Робінсоном у контексті дискусії щодо питань дидактики. На відміну від навчального плану, рамкова програма спрямована не на визначення змісту навчання та методів, а на теоретично обґрунтований, заснований на наукових методах опис того, чому та у яких умовах слід вчити, що регулярно підлягає перегляду та модернізації відповідно до суспільних потреб.

Навчальний план (Lehrplan) – це конкретизація рамкової програми. В ньому чітко визначаються зміст, форми та методи навчання, а також називаються передбачені для кожного етапу навчання форми перевірки знань.

Рекомендації (Empfehlungen) можуть надходити як від установ міністерства, так і від педагогічних спілок, об’єднань та інших організацій на місцевому рівні, що мають відношення до системи освіти, а також від Ради Європи та Європейської Комісії на загальноєвропейському рівні.

Список обов’язкової літератури (Lektürekanon) містить обов’язкові для опрацювання художні тексти.

Порядок вивчення мов (Sprachenfolge) – це термін, яким описується порядок введення іноземних мов та умови їх паралельного викладання із зазначенням відповідного ступеня шкільної освіти і терміна вивчення кожної з них.

Сітка годин (Stundentafeln) як інструмент регулювання використовується у системі шкільної освіти ще з поч. XIX ст. Вони дають інформацію про кількість годин, відведених на курс навчання та на окремі його етапи. Часто сітка годин свідчить про значущість того чи іншого предмета.

Тип школи (Schulform) визначає її місце у ієрархії середніх навчальних закладів, так званій вертикальній структурі системи шкільної освіти, яку у Німеччині утворюють основна, загальна, реальна школи, гімназія та професійна школа.

Рівень шкільної освіти (Schulstufe) є елементом горизонтальної структури системи шкільної освіти, характерною рисою якої є наявність трьох рівнів, або ступенів: початкового (Primarstufe), першого (Sekundarstufe I) та другого (Sekundarstufe II) рівнів шкільної освіти. Сьогодні іноземні мови викладаються у Німеччині на усіх трьох рівнях шкільної освіти.

Правила прийому іспитів (Prüfungsordnungen) з іноземної мови розроблені для кожного з етапів

навчання, екзамени, результати яких заносяться до документів, що фіксують завершення кожного навчального року, правила оцінювання екзаменаційних робіт та інших форм звітності протягом року.

Мовні сертифікати (Sprachenzertifikate) видаються установами, які уповноважені проводити тестову перевірку рівня знань іноземної мови. Вони останнім часом суттєво впливають на зміст іншомовного навчання у структурах системи освіти.

До іспитів, що мають безпосереднє відношення і до системи шкільної освіти, слід віднести також вчительські екзамени. Правила містять вимоги щодо очікуваних знань мови та країнознавства. Набувають ваги також екзамени на визнання дипломів учителів інших країн Європейського Союзу, які як носії викладають іноземні мови у навчальних закладах ФРН. Для підготовки вчителів іноземних мов Конференцією міністрів культур у 2000 р. були підготовлені відповідні пропозиції, чим було порушено стримане ставлення до їх спеціальної підготовки.

Підручники, навчальні посібники, навчальні матеріали (Lehrbücher, Lehrwerke, Lehrmaterialien) теж підлягають державному контролю, незалежно від того, є це підручники, що розробляються за державним замовленням спеціально для навчальних закладів, або є у вільному продажу [4, с. 74].

Якісні показники іншомовної підготовки містяться у рамкових нормативах, програмах та навчальних планах. Вони сприймаються суспільством як найвагоміші регуляторні інструменти і мають зорієнтувати вчителів, учнів та їх батьків та скеровувати процеси навчання. Ці документи не тільки визначають обов’язковий базовий компонент, але й забезпечують свободу вибору певного змісту навчання мов, перетворюючи таким чином учителів, батьків, дітей і школи на партнерів у визначенні освітньої політики. Навчальні плани мають гарантувати співвіднесеність мети, змісту та методів навчання для всіх типів шкіл і ступенів шкільної освіти, а результати й оцінка знань мають вимірюватися за єдиними стандартами. У процесі навчання іноземних мов, зважаючи на специфіку дисципліни, ставляться не тільки навчальні, але й виховні цілі, що відбивається у цьому документі. Навчальні плани у своїй термінології та змісті рефлектують дидактичні переконання того часу, коли вони складаються. Вони містять виклад загальної концепції навчання іноземних мов, яка регламентує обсяги та зміст роботи у межах дисципліни для кожного типу шкіл і ступеня шкільної освіти. Навчальний план ґрунтується на певних теоретичних засадах, яким мають відповідати мета, зміст та організація навчання. Певні фактори зазнають постійних змін, тому навчальні плани регулярно переглядаються та приводяться у відповідність до суспільних вимог і досягнень педагогічної науки.

Як наслідок певної автономії у визначенні освітньої політики кожна федеральна земля Німеччини складає свій навчальний план на основі рекомендацій центральних органів освіти з урахуванням пропозицій та рекомендацій європейських структур, але у тісному співробітництві з керівництвом шкіл, освітніми установами державного та земельного підпорядкування, науковцями.

Проекти вивчаються та обговорюються вчительськими, батьківськими та профспілковими організаціями, а також представниками церкви. Результати обговорення покладені в основу документа, який потім приймається парламентським комітетом. Таким чином, навчальні плани виникають у результаті дискусії у суспільстві, а не надходять “зверху”.

Перегляд навчальних планів має на меті привести у відповідність до потреб практики загальну концепцію навчання іноземних мов. Для цього розробляються рекомендації (Handreichungen, Unterrichtsempfehlungen), прикладом ефективності яких є впровадження білінгвального навчання, методичні та дидактичні поради щодо введення другої та третьої мов (1999), поради щодо роботи з Європейським портфелем мов та рекомендації КМК щодо сертифікації знань мов у професійній сфері (1998). Рекомендаційний характер носить і резолюція КМК “Überlegungen zu einem Grundkonzept für den Fremdsprachenunterricht (1994), основною ідеєю якого було сприяння багатомовності.

Прикладом державної регуляторної політики можуть слугувати правила щодо складання випускного іспиту на документ про повну середню освіту (Abitur). Цей іспит складається у школах, але перевірка в деяких землях відбувається централізовано, поза межами школи, коли роботи перевіряються анонімно незалежними експертами (Zentralabitur), а в інших – на підготовленому на рівні земель матеріалі безпосередньо у школах. Але рівень екзаменаційних матеріалів, структура іспиту та вимоги до оцінювання є однаковими і ґрунтуються на загальних для всіх земель нормах. Основою екзамену є домовленість КМК щодо проведення іспитів у гімназіях (gymnasiale Oberstufe) та на вищому ступені шкільної освіти (Sekundarstufe II) від 1972 р. та в оновленій версії від 16.06.2000 р. [1, с. 76]. Ці документи також містять інформацію про обов'язковий компонент навчання та предмети за вибором, завдяки чому школярі отримують можливість обирати предмети, які відповідали б їх індивідуальним інтересам та нахилам. Дисципліни розподілені на базові та курси досягнень, що відбувається і у сітці годин, відведених на вивчення, і у змісті навчання.

Щоб розробити загальноприйняті норми і для децентралізованого іспиту на документ про повну середню освіту, КМК підготувала Єдині вимоги для випускного іспиту з іноземної мови (Einheitliche Prüfungsanforderungen für die Fremdsprachen), на які мають орієнтуватися всі землі при підготовці правил у межах федеральної землі. Єдині правила на сьогодні розроблені для багатьох іноземних мов: китайської, англійської французької, іспанської, італійської, японської, польської, російської, чеської і турецької. В них, зокрема, містяться вимоги до навичок мовлення, фахових знань, робочих технік, методів і здатності до аналізу й узагальнення. Документ пропонує рекомендації щодо формулювання завдань, використання їх конкретних форм, оцінювання результатів. Оцінюються мова та зміст, але перевага надається мові, а саме: правильності мовного оформлення, спроможності адекватно висловлюватися; зміст оцінюється за такими критеріями: розуміння тексту і проблеми, спроможність аргументувати та робити висновки.

На основі цих вимог між ФРН та Францією було підписано договір про одностороннє отримання німецького (Allgemeine Hochschulreife) та французького (Baccalaureat) документа про повну середню освіту, що наочно демонструє, як державне регулювання освітніх питань може бути ефективним і за межами національної системи освіти [1, с. 76].

Вплив регуляторної політики держави на розвиток системи освіти є у Німеччині дуже суттєвим, але, ми бачимо, що вчителі, учні та школи мають можливість бути співучасниками цього процесу. Ідея про автономію шкіл, яка впроваджується останнім часом, з одного боку, може розглядатися як фактор дерегуляції системи шкільної освіти, а з іншого, посилення контролю за рівнем освіти є потужним механізмом, який дозволить і у подальшому впливати на освітні процеси.

На думку І.Кріст, у сфері іншомовної освіти на сьогодні урегулювання на загальнодержавному рівні потребують такі питання:

- підготовка та підвищення кваліфікації вчителів не тільки іноземних мов, але й фахових дисциплін, які здійснюють навчання у межах CLIL;
- навчання німецької як іноземної мови (L2);
- включення мов мігрантів як іноземних;
- введення іноземних мов у початковій школі;
- правила введення іноземних мов та їх паралельного викладання на першому та другому ступені шкільної освіти;
- упровадження рекомендацій Ради Європи та Єврокомісії щодо забезпечення знань як мінімум двох іноземних мов у систему шкільної освіти;
- розробка навчальних планів з урахуванням багатомовності;
- міжнародне співробітництво у розробці рамкових програм;
- інтеграція позашкільної сертифікації знань мов та мовного портфеля у курс іноземної мови [1, с. 76].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Державне регулювання у системі іншомовної освіти посідає сьогодні у Німеччині важливе місце через низку причин. По-перше, загальноєвропейський освітній простір потребує уніфікації вимог до рівня як викладання, так і володіння іноземними мовами. Це означає, що у системі освіти ФРН, зважаючи на автономію земель у вирішенні питань освітньої політики, а також і безпосередньо кожного окремого навчального закладу у питаннях, що стосуються іншомовної пропозиції, мають бути напрацьовані певні уніфіковані, актуальні для всіх вимоги щодо навчання іноземних мов на всіх рівнях освіти. По-друге, політика багатомовності ставить перед системою іншомовної освіти питання зваженої політики щодо навчання іноземних мов у шкільному курсі, перегляду підходів до складання навчальних планів, де традиційно домінували класичні мови та англійська як іноземна. Перегляду потребують також і зміст навчання мов, і методи навчання. По-третє, сертифікація знань іноземних мов має позначитися у межах іншомовної освіти насамперед у частині компетентнісного підходу, а саме у спрямуванні зусиль на формування та розвиток часткових компетенцій відповідно до потреб тих, хто навчається, у диференціації навчання мов, а практичне володіння мовами проголошується пріоритетним завданням.

Державне регулювання виявляється також на рівні укладання договорів між освітніми установами різних країн щодо визнання документів про освіту на підставі двосторонніх договорів про білінгвальне навчання та навчання мови і фаху, в результаті якого випускники отримують два документи про освіту, відповідно двох країн, що підписали договір.

Суттєвим фактором впливу на регуляторну політику ФРН видається також і те, що суб'єкти на-

вчального процесу мають змогу впливати на нього, їх думка береться до уваги й враховується при складанні рамкових програм та навчальних планів, а це позначається на загальних підходах до організації навчання іноземних мов у країні в цілому. Тому, на наш погляд, саме в цій частині з огляду на багатомовність як фактор впливу на розвиток іншомовної освіти мають проводитися дослідження з метою вивчення позитивного досвіду у цій сфері.

Література

1. Christ I. Staatliche Regelungen für den Fremdsprachenunterricht: Curricula, Richtlinien, Lehrpläne / K.-R. Bausch, H. Christ, H.-J. Krumm Handbuch Fremdsprachenunterricht. – 5 Auflage. – Tübingen, Basel : A.Francke, 2007. – 656 S. – S. 71–76.
2. Didaktik der deutschen Sprache: Ein Handbuch / U. Bredel, H. Günther, P. Klotz, J. Ossner, G. Siebert-Ott. – Paderborn, München, Wien, Zürich : Ferdinand Schöningh, 2006. – 1044 s.
3. Fachlexikon Deutsch als Fremd- und Zweitsprache / H. Barkowski, H.-J. Krumm. – Tübingen, Basel : A. Francke Verlag, 2010. – 370 s.
4. Handbuch Fremdsprachenunterricht / K.-R. Bausch, H. Christ, H.-J. Krumm. – Tübingen, Basel : A. Francke Verlag, 2007. – 556 s.